

УДК 336.71:658.014.1

ББК 65.262.1

Головіна Я.С.

СТРУКТУРА ВЛАСНОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНСЬКИХ БАНКАХ

Одеський державний економічний університет,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра банківської справи,
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8,
тел.: (048) 723-74-73,
e-mail: banking@oseu.edu.ua

Анотація. У статті подано аналіз динаміки структури власності українських банків за період 2006–2009 років. Визначено вплив наявності основних типів власників на формування корпоративного контролю в банках. Специфічною рисою корпоративного управління українських банків є висока концентрація власності. Прихід нових власників – іноземних фінансових установ – основний фактор концентрації власності за досліджуваний період.

Ключові слова: структура власності, корпоративний контроль, корпоративне управління, іноземні фінансові установи, українські банки

Annotation. The article lights up an analysis of the ownership structure in Ukrainian banks at the period of 2006–2009 years. There is an impact of owners' types on the formation of the corporate control in banks. A high level of the ownership concentration is a specific feature of the corporate governance in Ukrainian banks. Expansion of foreign financial institutions is the main factor of the ownership concentration for the period.

Key words: ownership structure, corporate control, corporate governance, foreign financial institutions, Ukrainian banks.

Вступ. В оцінці перспектив розвитку корпоративного управління в українських банках визначальним фактором є особливості формування структури власності. На початку становлення банківської системи визначилися специфічні риси власності, такі як непрозорість і висока концентрація. Відповідно до висновків Міжнародної фінансової корпорації та рейтингового агентства Standard&Poor's зазначені особливості стримують розвиток та інвестиційну активність українських банків [1, с.7–8; 2, с.2]. Висока концентрація власності є інструментом корпоративного контролю та захисту власності для домінуючих акціонерів. Разом з тим невирішеною залишається проблема захисту прав міноритарних інвесторів.

У покращенні корпоративного управління в банках загальноприйнятою є думка про позитивну роль іноземних інвесторів. У період із 2006 року й донині відбувається трансформація структури власності українських банків із вітчизняної на іноземну. Науковці В. Геєць, Ф. Шпіг, В. Міщенко, О. Сугоняко, О. Чуб та ін. досліджують питання щодо наслідків впливу іноземного капіталу на ефективність банків чи банківської системи в цілому. Фокус питань полягає в протиріччі економічних інтересів іноземних акціонерів і держави. Водночас із точки зору заінтересованості нових власників у вдосконаленні корпоративного управління залишається недослідженим питання впливу процесу зміни структури власності на формування корпоративного контролю в банках.

Постановка завдання. При написанні статті автором поставлено за мету оцінити вплив основних типів власників на формування корпоративного контролю в українських банках. Задля досягнення поставленої мети виконано такі завдання: проаналізовано концентрацію власності та корпоративного контролю в розрізі типів власників; проведено оцінку впливу продажу банків іноземним інвесторам на концентрацію власності. У рамках роботи досліджено динаміку структури власності банків I–III груп

класифікації НБУ на 2010 рік за попередній період 2006–2009 років (усього 58 банків, окрім Укрпромбанку, який знаходиться в процесі ліквідації). Як інформаційну базу дослідження використані дані офіційного сайту НБУ про власників істотної участі, річні фінансові звіти банків, а також регулярна річна інформація емітентів цінних паперів, представлена на офіційному сайті ДКЦПФР.

Результати. В еволюції власності українських банків необхідно виділити період масового приходу іноземних інвесторів. Зміни в структурі власності банків супроводжуються змінами практики корпоративного управління. Водночас для вітчизняних банків та їх власників в умовах експансії іноземних фінансових установ постає гостра необхідність посилення корпоративного контролю та змін у стратегічних планах банківського бізнесу.

Аналіз динаміки структури та концентрації власності за період 2006–2009 років приводить до таких результатів. По-перше, висока концентрація власності залишається загальною рисою для банків незалежно від розміру бізнесу. При цьому за досліджуваний період спостерігається тенденція зростання показника концентрації (рис. 1). Станом на 01.01.2010 року середня частка найбільшого власника за вибіркою банків зростає до 74,9% (без урахування опосередкованого володіння). Темп приросту показника за три роки склав 33,0%, що говорить про значну інтенсивність процесу концентрації.

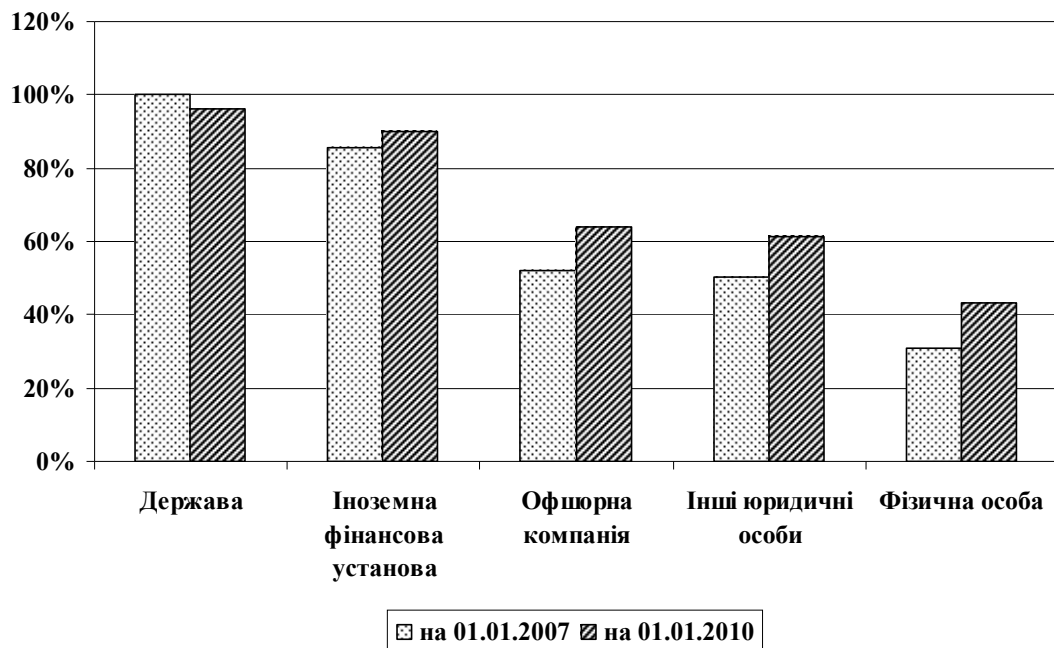

Рис. 1. Тип і середня частка найбільшого власника в статутному капіталі банків I–III груп класифікації НБУ станом на 01.01.2007 та 01.01.2010 рр.¹
Власна розробка автора. Складено за даними НБУ, ДКЦПФР, звітів банків.

По-друге, існують відмінності між рівнем концентрації власності, характерним для різних типів власників банків. На початок 2010 року 45% банків вибірки належать іноземним фінансовим установам, частка яких у статутному капіталі є найбільшою в порівнянні з іншими типами приватних інвесторів і зберігається на рівні 85,7–89,9%. До власників банків – інших юридичних осіб віднесені нефінансові компанії-резиденти, що є структурами з управління фінансовими активами промислових груп. Також типовими власниками банків є офшорні компанії – підприємства, зареєстровані в безпо-

¹ В аналізі й ілюстраціях роботи як показник концентрації власності використано частку найбільшого власника істотної участі за даними прямої участі.

даткових країнах, які не ввійшли до списку КМУ, або в країнах із пільговим оподаткуванням [3]. Офшорні компанії використовуються в підприємницьких схемах із метою відмивання коштів і зменшення податків, забезпечуючи при цьому повну конфіденційність та анонімність реальних власників. Середня частка юридичних осіб-резидентів та офшорних компаній у статутному капіталі банків має тенденцію до зростання й на початок 2010 року перевищувала 60%. Банки, де найбільшими власниками є фізичні особи (на початок 2010 року – 14% вибірки), відрізняються середнім рівнем концентрації власності.

Треба відмітити, що період поточної фінансової кризи в Україні характеризується суттєвим збільшенням участі держави в капіталі банків. У 2009 році в результаті проведення програми рекапіталізації проблемних банків держава стала власником ще 3 банківських установ: АТ “Родовід Банк”, АБ “Укргазбанк” та АКБ “Київ”. Таким чином було вирішено проблеми банків щодо виплат за зобов’язаннями перед вкладниками та іншими кредиторами.

По-третє, значна інтенсивність концентрації власності пов’язана з двома основними подіями: продажем банків і перерозподілом часток володіння між існуючими власниками. Як правило, перерозподіл володіння між існуючими власниками не призводить до суттєвого зростання показника концентрації. З іншого боку, у процесі продажу банків спостерігається істотна консолідація частки в руках нових власників – іноземних фінансових установ.

Результати дослідження доводять, що прихід іноземних фінансових установ став чинником концентрації акціонерної власності в банках (рис. 2). За останні роки іноземні фінансові установи входили на вітчизняний ринок шляхом придбання щонайменш контрольного пакета акцій діючого БАНКУ. У тих банків, у яких до продажу був формально відсутній власник блокуючого пакета, пакет продажу склав більше 90% акцій. Не винятком стали угоди продажу банків МКБ (2007) і Промінвестбанку (2009). Після продажу внаслідок додаткових емісій у володінні нових власників зосереджено 99,6% та 93,8% акцій відповідно [4; 5].

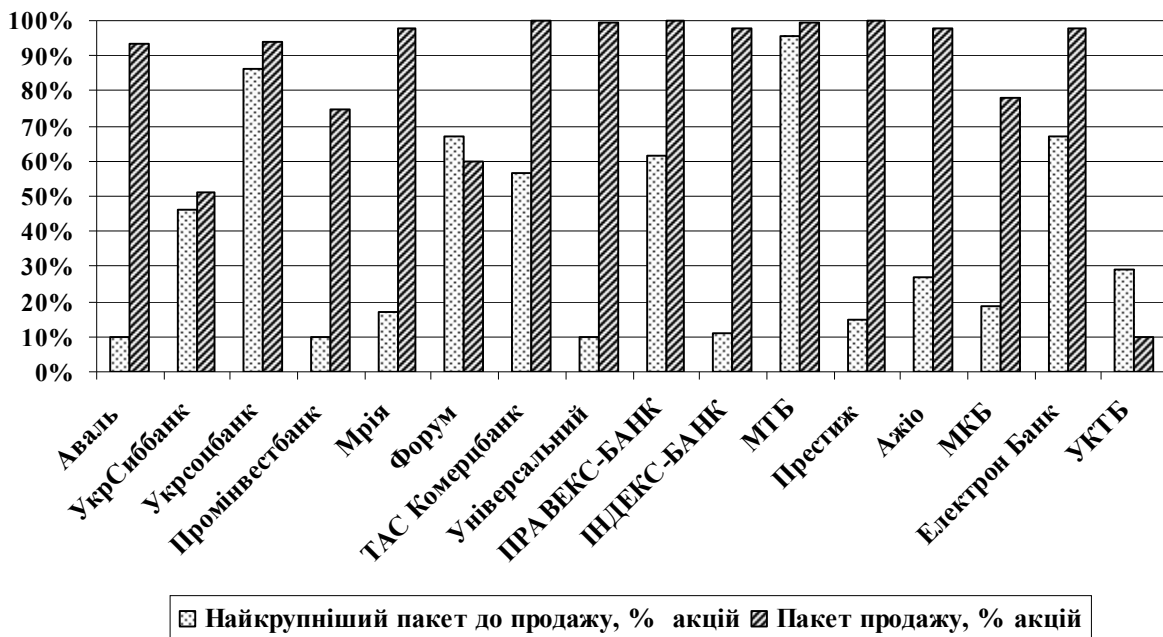

Рис. 2. Частки найбільших власників банків, придбаних іноземними фінансовими установами, до та після продажу
Власна розробка автора. Складено за даними НБУ, ДКЦПФР, звітів банків.

Іншою тенденцією, характерною для іноземних банків, є зміна стратегічного інвестора. В умовах обмежених можливостей залучення внутрішніх портфельних інвестицій колишні власники воліють вийти з бізнесу шляхом перепродажу банку іншим іноземним установам.

Окрему увагу заслуговує ВАТ “БТА Банк” (Україна) – правонаступник ВАТ “Український кредитно-торговий банк”. Іноземним власником і стратегічним партнером банку у 2006 році став АТ “БТА Банк” (Казахстан), придбавши міноритарний пакет 9,95% акцій. До останнього часу банк офіційно не мав власників істотної участі. Однак збільшення пакета іноземного власника до 49,9% на початок 2009 року не забезпечило необхідний рівень контролю за банком. У 2009 році розгорнувся корпоративний конфлікт між менеджментом та акціонером щодо внесення змін у реєстр власників без відома казахського власника. Станом на 22 квітня 2010 року АТ “БТА Банк” відновив частку володіння 49,9% акцій [6; 7].

Тип власників є визначальним фактором впливу на подальший розвиток банків. Виходячи із цілей і мотивацій домінуючих власників, визначаються конфігурація власності та тип корпоративного контролю. Результати оцінки рівня корпоративного контролю в розрізі банків, що належать різним типам власників, подано на рис. 3.

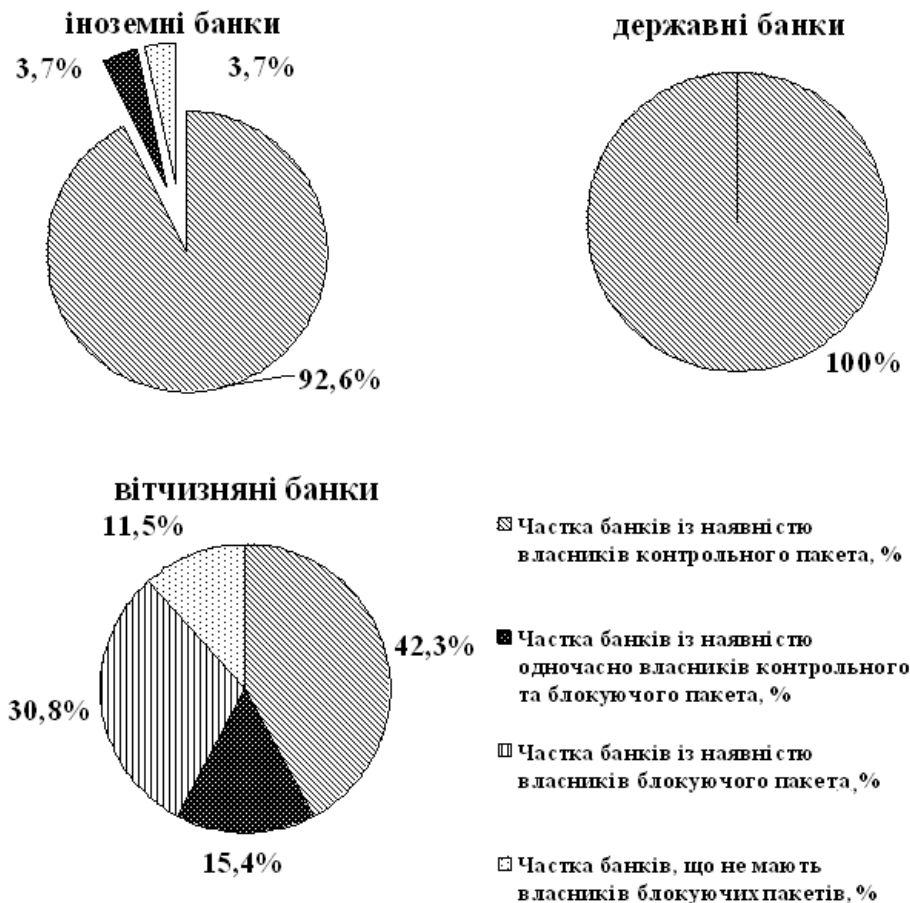

Рис. 3. Наявність контрольного та блокуючого пакетів акцій у власників банків станом на 01.01.2010 року²

Власна розробка автора. Складено за даними НБУ.

² Розподіл банків на іноземні, вітчизняні та державні визначено за типом найбільшого власника. З метою коректної оцінки рівня корпоративного контролю в банках використано дані прямого й опосередкованого володіння за наявністю офіційної інформації НБУ станом на 01.01.2010 року.

Серед приватних власників найвищий показник концентрації власності характерний для іноземних фінансових установ. Висока концентрація власності використовується іноземцями як засіб захисту та легітимізації прав власності в умовах нерозвинених зовнішніх механізмів корпоративного управління. Закріплюючи майнові права власності, іноземні власники таким чином формують важелі корпоративного контролю. Про це свідчить розповсюдження контрольних пакетів акцій в іноземних банках. На початок 2010 року в 92,6% іноземних банків вибірки наявний єдиний контролюючий акціонер. У більшості іноземні власники прямо володіють пакетом більше 90% акцій, що дозволяє їм одноособово проводити загальні збори акціонерів і приймати рішення з будь-яких питань. В іншому разі (3,7% іноземних банків) іноземні інвестори зберігають паритет у володінні й укладають додаткові угоди з українськими власниками задля підтримки та збалансування інтересів.

На відміну від іноземних банків, тільки для 42,3% вітчизняних банків характерне домінування єдиного власника через володіння контрольним пакетом акцій. Ту саму частку складають банки, що мають лише власників блокуючих пакетів чи не мають їх узагалі. Серед вітчизняних банків 15,4% мають одночасно з контролюючим власником другого великого акціонера. Таким чином, реальним власникам достатньо володіти меншим пакетом акцій для забезпечення контролю над банком. Це може свідчити про використання власниками додаткових неформальних інструментів контролю, окрім прямого майнового володіння.

До таких інструментів можливо віднести безпосередню участь великих акціонерів в управлінні; захист власності через створення управляючих структур, у тому числі офшорних компаній; призначення органів управління лише з представників контролюючих власників та інші.

Пряма стовідсоткова участь держави в статутному капіталі банків затверджена діючим законодавством. На початок 2010 року статус державних банків зберігається за Укрексімбанком та Ощадбанком. Однак відкритим залишається питання подальшого розвитку рекапіталізованих банків: за участю держави чи нового інвестора.

У дослідженні формування корпоративного контролю слід урахувувати обмеженість використання показника – частки власника істотної участі. За наявності тільки кількісних даних залишаються невідомими фактичні взаємозв'язки акціонерів, а також між акціонерами та керівництвом банків. Особливо це стосується банків, найбільшими власниками якими є юридичні особи. Тому оцінка рівня контролю може бути заниженою.

На основі аналізу показників рівня концентрації власності та контролю, характерних для різних типів власників, можна зробити такі висновки. Серед контролюючих власників визначено 3 групи: вітчизняні приватні інвестори, іноземні фінансові установи та держава. У формуванні корпоративного контролю в банках спостерігаються дві основні тенденції. По-перше, середній розмір пакета акцій вітчизняних власників нижчий, ніж в іноземних. По-друге, наявність власників блокуючих пакетів акції характерна тільки для вітчизняних банків. Майже в половині вітчизняних банків спостерігаються середній і низький рівні концентрації власності. Однак цей рівень концентрації власності компенсується тісними родинними та діловими зв'язками власників істотної участі. Так, банки із середнім рівнем концентрації налічують у середньому 2–3 власники істотної участі. Щодо 11,5% банків, які не мають блокуючих акціонерів, в умовах нерозвинених зовнішніх механізмів контролю можна припустити сформований внутрішній висококонцентрований контроль.

Таким чином, для українських банків визначено три типи корпоративного контролю: концентрована власність іноземних фінансових установ, концентрована власність вітчизняних приватних інвесторів, концентрована державна власність. При цьому

позиція іноземних інвесторів в умовах високого рівня концентрації власності забезпечує їм статус інсайдерів на рівні вітчизняних власників. За умови прямого володіння в середньому 89,98% акцій банку, іноземні акціонери можуть одноособово вирішувати будь-які питання діяльності банку, призначати та жорстко контролювати керівництво.

Висновки. Аналіз динаміки структури власності в банках за період 2006–2009 років приводить до таких висновків. Основною рисою власності в банках залишається висока концентрація. Починаючи з 2006 року спостерігається тенденція зростання концентрації власності. Основним фактором концентрації власності визначено прихід нових власників – іноземних фінансових установ. У 40% банків, що до продажу не мали власників блокуючих пакетів, після продажу частка іноземних власників перевищила 90% акцій. В умовах приходу іноземних інвесторів проходили зміни форми власності банків на публічні акціонерні товариства. Одночасно внаслідок зміни форми власності та за ініціативою власників підвищується рівень прозорості українських банків. Висока концентрація власності як інструмент корпоративного контролю широко використовується іноземними фінансовими установами. Для промислових груп характерним залишається оформлення блокуючих і контрольних пакетів акцій на номінальних утримувачів.

За результатами дослідження виділено три основні типи корпоративного контролю в банках. Зазначений висновок є дуже важливим у дослідженні подальшого розвитку корпоративного управління. Адже за умови сформованого висококонцентрованого контролю власники мають достатньо важелів впливу на прийняття ключових рішень у банках, окрім механізмів корпоративного управління. Якщо власниками розглядаються плани публічних запозичень, можна очікувати впровадження заходів удосконалення корпоративної практики.

1. Дослідження корпоративного управління в банківському секторі України [Електронний ресурс] / Міжнародна фінансова корпорація, 2004. – 86 с. – Режим доступу : [http://www.ifc.org/ifcext/ubcg.nsf/AttachmentsByTitle/SurveyCGBanks2004UA.pdf/\\$FILE/SurveyCGBanks2004UA.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/ubcg.nsf/AttachmentsByTitle/SurveyCGBanks2004UA.pdf/$FILE/SurveyCGBanks2004UA.pdf).
2. Стандарты корпоративного управления в банковском секторе Украины: Давление рынка все еще недостаточно, чтобы добиться полного внедрения международных стандартов [Електронний ресурс] / Standard & Poor's и Агентство финансовых инициатив. – The McGraw-Hill Companies, 2006. – 31 с. – Режим доступу : <http://www.standardandpoors.ru/page.php?path=analitica&pagenum=7>.
3. Конкретно об Offshore [Електронний ресурс] // Галицькі контракти. – 2000. – Жовтень. – Режим доступу : <http://www.gc.lviv.ua/konkretno/offshore/index.html>.
4. Відкрите акціонерне товариство “Міжнародний комерційний банк”. Річна інформація емітента цінних паперів за 2007 рік [Електронний ресурс] / ВАТ “МКБ”, 2008. – 26 листопада. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua/emitents/year?id=29036>.
5. Публічне акціонерне товариство “Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк”. Річна фінансова звітність за 2009 рік [Електронний ресурс] / ПАТ “Промінвестбанк”, 2010. – Режим доступу : <http://www.pib.com.ua/annreport.php.ru>.
6. Украинский БТА-банк становится АМТ-банком [Електронний ресурс] // Интернет-издание Банки.ua. – 2009. – 30 июня. – Режим доступу : http://banki.ua/public/?news_id=1260.
7. Казахстанский “БТА Банк” восстановил свою долю в украинской “дочке” [Електронний ресурс] // Информационное агентство ЛІГА БізнесІнформ. – 2010. – 26 апреля. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/news/E1004169.html>.

Рецензенти:

Кузнецова Л.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Одеського державного економічного університету;

Пасечник Т.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Одеського державного економічного університету.